

Huruvida utbildandet av barnmorskorna de facto ledde till en minskning av mödra- och barndödligheten är vanskelig å avgöra. Vainio-Korhonen försöker bedöma detta på basis av invånarstatistiken i några valda städer. Det kan till exempel konstateras att dödligheten i Jakobstad i Österbotten sjönk från 60 % till 30 % efter att staden fick en barnmorska, vilket eventuellt kan förklaras med arbetet för att främja amning.

Vainio-Korhonen undersökning bygger bland annat på myndighetsarkiv, domstolsprotokoll och bouppteckningar. Speciellt viktiga har Collegium medicum och Allmänna barnbördshusets arkiv varit. Litteraturförteckningen är gedigen, men jag saknar där Sisko-Liisa Hänninens bok om barnmorskearbetets skeden (*Kätilöyön vaiheita*, 1965) som också innehåller en grundlig genomgång av yrket i Finland under 1700-talet. Också hade Karin Johannissons arbeten om kropp, sjukdom och vård försvarat sin plats bland litteraturen.

Kirsi Vainio-Korhonen är en mycket god skribent som klarar av att skildra stora sammanhang och ett brett material på ett fångslande och klartänt sätt. Med en ledig penna skildrar hon utvecklingen från ett skrånbundet hantverk till en profession samtidigt som hon flätar samman mikro- och makroplan och ger en levande bild av kvinnolivet under 1700-talet. Boken har med orsak belönats med finska statens pris för informationsspridning.

Magdalena af Hällström

Eiliv Vinje & Jørgen Magnus Sejersted (red.), *Ludvig Holbergs Naturrett* (Oslo: Gyldendal Norske Forlag, 2012). 243 s.

I et samarbeid mellom Universitetet i Bergen og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab er det etablert et prosjekt kalt "Ludvig Holbergs

skrifter". Formålet er å utgi en tekstkritisk og kommentert utgave av Holbergs verker. Arbeidet mellom de to institusjonene er fordelt slik at København har ansvar for de skjønnlitterære skrifterne mens Bergen tar sakprosaetekstene. Prosjektet tar sikte på at mesteparten av Holbergs arbeider skal være offentliggjort i 2014, både i bok- og nettgaver, som markering av 200-års jubileum for den norske grunnloven (se videre <http://holbergsskrifter.dk> og <http://gandalf.uib.no/Holberg>). Bortsett fra at det alltid er godt å ha en tidsfrist for sitt arbeid, står det ikke helt klart for meg hvordan skriftene til enevelforsvareren Holberg henger sammen med grunnlovsarbeidet i 1814 og en ny norsk forfatningsstat. Men akkurat det spiller jo ingen rolle når bare resultatet blir den lovede tekstkritiske versjonen av Holbergs skrifter – den eneste tidligere var som kjent Carl S. Petersens 18 store bind *Ludvig Holbergs Samlede Skrifter* som i sneglefart kom ut i København gjennom 50 år (1913–1963). Den senere tolv-bindsgutgaven av den fremtredende Holberg-forskeren Frederik Billeskov Jansen er selvfølgelig bare et utvalg, men svært mye brukt.

I Bergen er det som resultat av dette prosjektet dannet en forskergruppe som skal arbeide med Holbergs mangfoldige sakprosaetekster, ledet av litteraturforskerne Eiliv Vinje og Jørgen Magnus Sejersted. Vinje og Sejersted er også redaktører for den foreliggende boken som ganske enkelt heter *Ludvig Holbergs naturrett*. Boken bygger på innlegg holdt ved et seminar på universitetet i Bergen i 2011. Redaktørene har samlet mange fremstående nordiske Holberg- og naturrettforskere og resultatet er blitt en interessant antologi. Hvorvidt det er en mangel at det mellom bidragsyterne spriker en god del i metodisk innstilling og – må det også medgis – i faglig nivå, kan sikkert diskuteres. Det viktigste er selvfølgelig at boken er kommet ut og at debattene om Holbergs naturrett kan fortsette, nå med nye referanser og perspektiver.

Holbergs naturrett var utvilsomt en av hans viktigste utgivelser og hadde som sin første fullstendige tittel: *Ludvig Holbergs Moralske Kierne, eller Introduction til Naturens og Folke-rettens Kundskab: uddragen af de fornemste Juristers, besynderlig Grotii, Puffendorfs og Thomasii Skrifter, illustreret med Exemppler af de Nordiske Historier og confereret med vore Danske og Norske Love, Recesse og Forordninger*. Egentlig er det en svært presis tittel som forteller i hoveddrag hva Holberg gjorde: Han bygde på sentral internasjonal naturrettslitteratur, særlig Samuel Pufendorf (1632–1694), og han koblet så naturrettslige diskusjoner og oppfatninger med dansk-norsk rett og historie. Holberg var den første nordiske forfatter som tok dette metodiske grepet og skrev det på sitt eget språk. Der ved nådde han også ut til et større publikum. Den første utgaven kom i 1716 og Holberg publiserte selv fire senere utgaver i løpet av sin levetid (delvis med endret tittel) i årene 1728, 1734, 1741 og 1751. I motsetning til andre- og tredjeutgaven var de to siste utgavene bare opptrykk. I den foreliggende bokens sluttkapittel har Eiliv Vinje en interessant diskusjon om de forskjellige utgavene og hva som bør velges som standard for den kommende tekstkritiske versjonen (s. 227–233).

Det har vært vanlig å si at Holbergs naturrett var en mye lest bok gjennom 1700-tallet, særlig fordi den også var en innføringsbok for juridiske studenter fra 1730-tallet av. Dette bekrefter bokhistorikeren Gina Dahl i sitt interessante bidrag i boken, "Holbergs naturrett i et bokhistorisk perspektiv" (s. 199–214). Der viser hun at av de 26 norske boksamlingene hun har undersøkt fantes Holbergs naturrett i 17 av dem, oftest sammen med andre utenlandske naturrettsbøker. De fem utgavene tyder selvfølgelig også på at det var et behov for boken og samlet kan vi nok si at Holbergs naturrett var lest og brukt. Dessuten ble Holbergs bok oversatt til tysk og svensk; om historien bak den svenske oversettelsen av 1789 skriver Per Nilsén et meget lesverdig kapittel (s. 215–226).

Holbergs naturrett er altså et viktig dokument for å forstå dansk-norsk retts- og samfunnstenkning på første halvdel av 1700-tallet. Den har da også blitt gjenstand for en del forskning, men ikke så mye som man kunne ha forventet. Omfattende var Kåre Foss' *Ludvig Holbergs naturrett: på idéhistorisk bakgrunn* (1934) som imidlertid dreide seg mer om naturrettens allmenne historie enn Holbergs naturrett. Dessuten må vi nok også anse Foss' bok som langt på vei utdatert, noe særlig Ditlev Tamm fremholder i sitt kapittel (særlig s. 55–57), spesielt fordi Foss' oppfatning av naturrett tilhører en annen tid. Likevel er det lett å overse at Foss også gjorde mange gode observasjoner og de fleste av bokens bidrag henviser til ham. Derfor var det interessant å lese Eiliv Vinjes historiografiske analyse av Foss' bok (s. 22–24). Utover dette kan vi i dag gjøre en viktig kildekritisk bemerkning: Man må nemlig erkjenne at det å forske på naturrett på 1900-tallet ikke var like faglig opplagt som i dag, ja i juristkretser var naturrett frem til rundt 1980 et litt diskreditert fenomen. Først med det som ofte kalles den normative vendingen i rettsvitenskapelig og annen samfunnsvitenskapelig tenkning, slik som den nye betydningen av menneskerettigheter i internasjonal rett, kom det en ny interesse for naturrett både som historisk fenomen og som aktuelt politisk prosjekt.

Men nettopp denne nye vendingen skaper igjen også en umiddelbar fare for å lese Holbergs naturrett anakronistisk, å lese mer av vår samtids universalistiske og liberale verdier inn i Holberg enn godt er. Et bidrag i boken som etter mitt skjønn går svært langt i den retningen er Anne-Hilde Nagels kapittel om Holberg og rettigheter (s. 96–117). Et annet mer interessant eksempel er Pål Bjørbys kapittel "Ludvig Holberg: Naturrett, ekteskapskontrakt og kvinnen" (s. 177–198) som nettopp retter fokus på det punktet som den overleverte forskningen har nærmest feiret som uttrykk for Holbergs radikale sinnelag, nemlig

hans positive syn på kvinner. Gjennom en rik og kompleks lesing av 1600-tallets feministiske diskurser viser Bjørby at det snarere forholder seg omvendt, at Holberg slett ikke tilfredsstillte kravene til en feministisk holdning, for den holbergske feminisme mangler en radikal avvisning av samtidens hegemoniske hierarkiske kjønnsforskjellsmodell, ja egentlig styrer denne modellen hele Holbergs tenkning (s. 194). Kanskje er dette ikke overraskende, men hvorvidt det er en rimelig historisk kritikk av Holberg, er en annen sak.

Overhodet finnes det i boken latente spenninger mellom historiserende og aktualiserende tolkninger av Holbergs naturrett. Ordet naturrett fremstår da nesten som et problem i seg selv. Likevel ville det selvfølgelig være å gå for langt å forkaste ordet naturrett som historiefaglig merkelapp fordi det med sine mange nåtidskonnotasjoner og mellomliggende historiske diskurslag binder mer enn det frigjør historiske lesninger av fortidens mangfoldige naturrettstekster. Men såfremt man er oppmerksom på disse metodiske spørsmålene skader neppe ordet særlig.

Dette leder over til en velkjent observasjon, nemlig at naturrett er et mangetydig uttrykk. Bare fra et juridisk ståsted kan man i hvert fall skille ut fire helt ulike typer fenomener som uttrykket kunne referer seg til (se nærmere Michalsen, *Rett: en internasjonal historie* (2011) s. 250–263.) For det første var naturrett en juridisk og filosofisk fagdisiplin, litterær genre, der jurister, filosofer og andre av tidens intellektuelle drøftet fundamentale sider ved stat og samfunn. Grunnlaget for slike drøftelser var den oppfatning at den menneskelige fornuft ga innsikt i hva naturen tilsa var den beste normative ordning i samfunnet. For det andre: Idet naturretten fulgte av naturen selv betegnet den materielle naturretten noe prinsipielt annet enn den enkelte statens positive rett. Naturrettens materielle innhold var dels en idealrett i den forstand at den representerte den beste rettslige løsningen på regulerings-

problemer i samfunnet. Dels var denne retten også normativ på en bestemt måte: Naturretten anbefalte seg automatisk å bli gjort til positiv gjeldende rett fordi den nettopp var en idealrett. For noen var den derfor overordnet positiv rett, for andre var den heller et fjernmål som lovgivere måtte bestrebe seg på å realisere. For det tredje var naturrett en rettskilde i den positive retten. Domstoler og rettsvitenskap tok ofte hensyn til hva naturrettslige løsninger tilsa og brukte dette i tolkningen av gjeldende rett. For det fjerde betød naturrett en bestemt rettsvitenskapelig metode. Nettopp fordi naturretten bygde på hva fornuften innså, gjorde dette det mulig å argumentere mer aksiomatisk og systematisk enn det man kunne for positive rettskilder. Naturretten fikk derved et mer systematisk preg enn positiv rett. Noen la stor vekt på denne siden av naturretten, andre mindre. I Søren Kochs bidrag "Holbergs naturrett i et funksjonelt perspektiv" (s. 78–95) tematiseres noen av disse spørsmålene og særlig vil jeg trekke frem hans analyser av Holbergs forhold til romersk rett som viser til nye mer nyanserte veier i den rettshistoriske forskningen om Holbergs naturrett.

Å ikke ta naturrett som en gitt essensialistisk størrelse er hovedtema for bokens kanskje viktigste bidrag, Knud Haakonssens "Naturretten, Pufendorf og Holberg – Men hvilken naturrett? Hvilken Pufendorf?" (s. 31–45). Haakonssen er en av verdens ledende naturrettforskere og boken vinner stort på hans kapittel. Utgangspunktet er det kjente spørsmålet om resepsjonsforholdet mellom Holberg og Pufendorf. Haakonssen nærmer seg temaet med to analyser: Det ene er hva slags naturrett tok Holberg fatt i når han som ganske ung mann skulle skrive sin bok. Svaret er det nye akademiske naturrettsfaget som vant innpass først på protestantiske universiteter (fra midten av 1600-tallet) og deretter katolske (fra rundt 1700) og som hadde noen ganske få founding fathers som hadde ubestridt internasjonal status: Grotius, Pufendorf og Tho-

masius, nettopp de tre som Holberg satt inn i tittelen i førsteutgaven. Det var et fag i medvind, med koblinger til både makten og til et nytt bredt publikum. Slik sett gjorde Holberg med sin bok et godt karrierevalg. Men hva var innholdet i denne naturretten? Jo lenger ut på 1700-tallet man kommer desto mer mangfoldig blir naturrettens materiale. Haakonsen legger da mye mer vekt på det institusjonelle enn på det normativt-materielle i forståelsen av naturretten: "Ved at betragte den tidlig-moderne naturret som en akademisk institution, som et omfattende praktisk sprog og som en litterær genre kan vi tilskrive den en identitet som et historisk reelt fenomen, og i den forstand var den 'sammenhengende'" (s. 35). Når man derimot prøver å fange inn det innholdsmessige i naturretten, divergerer oppfatningene så mye at det blir umulig å gi det en spesifikk identitet, å si at det dreier seg om en bestemt filosofisk retning eller lignende. Dette gjelder endog noe så sentralt som kontraktsideene i naturrettslitteraturen (s. 37–38). Å forstå Holbergs naturret historisk er etter dette å forstå naturret som et politisk-rettslig vokabular utfoldet innenfor en bestemt litterær sjanger bundet til og formet av det europeiske politiske konfliktfylte samfunnet rundt 1700.

Denne historiserende holdningen blir også tatt godt vare på av andre forfattere i boken. Eirik Holmøyvik viser i "'Frihed er skadelig' – Holberg, einevelde og maktfordeling" (s. 62–77) med all tydelighet Holbergs tilslutning til det statsrettslige eneveldet. Som Holmøyvik skriver skal dette selvfølgelig ikke overraske, men det er likevel viktig å få dette dokumentert på en så historisk presis måte som Holmøyvik gjør her. Dette skjer da gjennom en analyse av Pufendorfs statsrett som samtidig var en kritikk av de blandede forfatninger og en videreføring av Bodins suverenitetsbegrep som så Holberg, forkortet og forenklet, tar over og tilpasser eneveldforfatningen av 1665. I andre skrifter utøver Holberg konsistent kritikk av alt annet enn eneveldet, slik som i hans omtale

av Montesquieu. Holmøyvik gir dessuten meget fortjenestefullt et riss av den senere dansk-norske naturrettsgenrehistorien på 1700-tallet, et tema som nok gjerne kunne ha fått et eget kapittel i boken. Også Sebastian Olden-Jørgensen drøfter Holberg og eneveldet i et imponerende kapittel om Holbergs behandling av eneveldets innføring i 1660 (s. 118–139). Kapitelet består av en sammensatt tekstnær historisk situering av Holbergs naturret ved å vise de intime sammenhenger som fantes mellom Holbergs naturrettslige statsrett, hans historieskriving om eneveldets innføring og hans politiske eneveldelojalitet. Dette er også et av de kapitlene i boken som best viser de atskillige forbindelsene mellom Holbergs naturret og hans mange andre skrifter. Det samme kan man si om Kristoffer Schmidts bidrag om Holbergs syn på den spanske kolonialisering av Amerika (s. 140–158) der suksessive utgaver av Holbergs naturret og hans "Heltehistorier" (1739) leses i sammenheng og slik kaster et dobbelt lys over Holbergs kritikk av den spanske kolonialisering, ett av det stående spørsmål i naturretstradisjonen. Denne nære koblingen av normative og historiske argumenter i Holbergs tekster viser dessuten til den pufendorfske empiriske linje i naturrettstenkning.

Naturret hadde et sammensatt forhold til religion. Dette tematiseres i Jørgen Sejerstedes kapittel "Bibel og protestantisme i Holbergs naturret" (s. 159–176) – etter mitt skjønn ett av bokens beste. Sejersted viser hvordan Holberg, annerledes enn Pufendorf, legger naturretten tett inn til eneveldets lutherske konfesjon. For Pufendorf overskred naturretten de religiøse konfesjonene, hans naturret talte til en europeisk offentlighet: Holberg var intet annet enn en modalitet av eneveldets protestantisme og intet i det han skrev viser utover dette. Sejersted peker på de svært mange stedene hos Holberg der Bibel spiller roller som autoritet og hans utelatelse av ideene om den naturlige religion, i strid med den internasjo-

nale naturrettslitteraturen. Holbergs åpenbare kobling til religion står i et slags motsetningsforhold til et konvensjonelt modernitetssyn på opplysningen som en sekularisert ideologi. Sejersted går utvilsomt langt når han spør om Holbergs naturrett "i virkeligheten er en antinaturrett hvis egentlige mål og mening er å rettferdiggjøre et særdansk protestantisk lovverk og gi det et skinn av modernitet og universalitet?" (s. 175). I så fall fikk vi her svaret på hvorfor Holbergs tekster skal utgis til 1814-jubileet – det er for å feire Grunnlovens illiberale paragraf 2 som videreførte eneveldets religiøse ensretting etter 1814.

Det er all grunn til å ønske denne boken velkommen. Forskningen om Holbergs naturrett må nå forholde seg til et nytt og variert tekstkorpus. Og selv om jeg nok kunne ha ønsket at redaktørene hadde tatt en noe strammere regi og at de hadde bedt bidragsytere om mer uttrykkelig å tematisere den uenighet som åpenbart finnes mellom dem om tilnærminger og tolkningsmåter, så er nettopp denne mangelen også en styrke: Vi andre 1700-tallister er oppfordret til å føre Holberg-debatter videre.

Dag Michalsen

Lars Ericson Wolke, *Sjöslag och ryssbärjningar: kampen om Östersjön under stora nordiska kriget 1700–1721* (Stockholm: Norstedt, 2012). 350 s.

I samband med 200-årsminnet av Karl XII:s død utkom en rad arbeiten om det stora nordiska krigets historia. Størst genomslag fikk otvivelaktigt generalstabens *Karl XII på slagfältet* (1918–1919) med dess utførlige analyser av några av de større fältslagen. Den svenska flottan fikk i generalstabsverket bara spela en statistroll. Mot den bilden har genom åren åtskillige historiker protestert. En av de første

att göra det var Arnold Munthe, som genom sin *Karl XII och den ryska sjömakten* (1924–1927) ville lyfta fram den betydelse som den ryska sjömakts etablering i Finska viken kom att få for krigsutvekklingen. Ett decennium senere publicerade Carl von Rosen *Bidrag till kännedom om de händelser som närmast föregingo svenska stormaktsväldets fall* (1936), som i mycket anknyter till Munthe genom att betona de negativa konsekvenser Karl XII:s långa fälttåg i Polen fikk for situationen i de baltiska provinserna. En av de få nutida svenska författare som har följt Munthe och von Rosen i spåren och i ulike sammenheng riktat blickarna mot Östersjön, de baltiska provinserna, Ladoga och Peipus är den mycket produktive Lars Ericson Wolke, professor vid Försvarshögskolan. I sin nya bok *Sjöslag och ryssbärjningar* försöker han i populärvetenskaplig form "belysa sjökrigets utveckling och betydelse under de dryga två decennier som stora nordiska kriget varade" (s. 16). Uppgiften är stor og kompliserad, i synnerhet når utrymmet bara är 350 sidor.

Åtskilligt av det som behandlas i boken har Wolke tidligere berørt i verk som *Svenska knektar* (1995), *Lasse i Gatan* (1997) og *Svenska sjöslag* (2009). Tyvärr har detta ibland lett till att gamla skönhetsfläckar följt med, som når han vid flera tillfällen placerar staden Nyen vid Nevas utlopp i Östersjön (s. 25, 93, 96) og låter tsar Peter anlägga Sankt Petersburg på dess gamla plats (s. 21, 109). I själva verket låg Nyen en dryg halvmil uppströms från den ö där tsaren i maj 1703 påbörjade byggandet av det försvarsverk som i dag är Peter-Paulsfästningen. Andra misstag av likartad typ är avrättningen av löjtnant Gustaf Klöfverskjöld (s. 92) og oppgiften att kapten Gustaf Psilander år 1704 "kastades i fängelse i London, og først efter ingripande från Karl XII" släpptes fri (s. 91). I verkligheten benådades Klöfverskjöld, gifte sig med sin stupade fartygschefs änka og dog først 1706 efter att ha hunnit avancera till amiralitetskapten medan Psilander sattes i en mild "husarrest" på ett